C. III. 442

C. Giurescu

Interpolările şi data scrierii
De neamul Moldovenilor
de Miron Costin

Răspuns criticei d-lui N. Iorga

Extras din Buletinul Comisiunei Istorice a României, 2

Bucureşti
Atelierele grafice Socec & Co., Societate anonimă
1915

928

C. Giurescu

Interpolările şi data scrierii De neamul Moldovenilor de Miron Costin

Răspuns criticei d-lui N. Iorga

Extras din Buletinul Comisiunei Istorice a României, 2

Bucureşti
Atelierele grafice Socec & Co., Societate anonimă
1915

82290

C. III. 442
BIBLIOTECA
JUDEȚEANA
NEAMȚ
Fond „G.T.K."
27 278

Interpolările şi data scrierii
De neamul Moldovenilor
de Miron Costin.

— Răspuns criticei d-lui N. Iorga —

In ediţiunea scrierii lui Miron Costin «De neamul Moldovenilor», apărută în 1914 între publicaţiunile Comisiunii istorice a României, am stabilit că această scriere nu erà o lucrare definitivă, făcută, cum se credeà mai înainte, după reîntoarcerea cronicarului din Polonia (1686), ci o simplă schiţă, scrisă la începutul activităţii sale istorice. Ea erà destinată să formeze «cartea dintâi» sau «începătura» unui letopiseţ general, care aveà să îmbrăţişeze toată istoria Moldovei dela Romani până în zilele autorului. Acest letopiseţ cronicarul n'a apucat să-l scrie; «începătura», rămasă neisprăvită, n'a mai fost revizuită şi, cât a trăit autorul, nu a fost dată la lumină. Aflând-o printre hârtiile tatălui său, unul din fii cronicarului, probabil Nicolae, a copiat-o, modificând unele pasaje, şi a completat-o cu informaţii proprii şi cu ştiri scoase din alte scrieri ale tatălui său. Când în 1712, după moartea lui Nicolae Costin, manuscriptele lui au fost cercetate şi copiate din ordinul lui Nicolae Mavrocordat, printre ele s'au găsit şi cele două redacţiuni ale aceştii scrieri: cea originală a lui Miron Costin în cinci capitole şi cea interpolată de fiul său în şapte capitole. Din còpiile făcute cu această ocaziune derivă toate còpiile din manuscriptele cunoscute până acum. Ele sunt în număr de 18, dintre cari patru cuprind redacţiunea originală, iar celelalte patrusprezece pe cea interpolată.

Editorii de mai înainte ai aceştii scrieri, M. Kogălniceanu (1852) şi V. A. Urechia (1886), deşì cunoscuseră amândouă redacţiunile, au publicat totuş pe cea interpolată. Dar greşala cea mai mare pe care au săvârşit-o a fost că redacţiunea aceasta n'au publicat-o aşa cum se află în manuscripte, ceeace ar fi permis oricui să-i stabilească provenienţa, ci au modificat-o, înlocuind părţile unde interpolările erau evidente cu cele corespunzătoare din redacţiunea originală, fără să amintească măcar despre deosebirile dintre ele ori despre înlocuirile făcute.

Ediţiunea mea stabileà pentru întâia dată existenţa celor două redacţiuni, precum şi originea interpolărilor. Pe baza textului original am arătat apoi că această scriere nu este o operă de maturitate, ci chiar «începătura» letopiseţului dela Romani, despre care cronicarul spuneà în 1675 în predoslovia letopiseţului dela Aron vodă că o «urzise» mai înainte.

Rezultatele acestea, pe cari le credeam definitive, au fost însă combătute de d-l N. Iorga într'o recensie pe care o face ediţiei mele în numărul dintâi al Revistei istorice (Ianuarie 1915). D-sa susţine că părţile arătate de mine ca interpolate aparţin tot lui Miron Costin, iar in privinţa datei când a fost scrisă îşi menţine părerea de mai înainte, că adică este o lucrare redactată definitiv către sfârşitul vieţii cronicarului. Critica d-lui Iorga atinge însăşi bazele ediţiei mele; plină de cruţare în formă, ea este în fond nimicitoare. Sunt cel dintâi să recunosc că, dacă ar fi întemeiată, ediţia mea ar trebuì privită nu numai ca o lucrare neizbutită, dar ca o lucrare rea, care ar ciuntì în mod arbitrar opera lui Miron Costin, eliminând ca interpolate părţi cari îi aparţin în mod necontestat, şi ar provocà controverse neîndreptăţite asupra unor chestiuni clare. Critica aceasta are însă şi o altă însemnătate. Ediţia mea nu este o lucrare izolată; ea face parte dintr'o serie întreagă de cercetări asupra cronicelor, făcute după aceeaş metodă şi în acelaş spirit. Rezultatele dobândite in ea se întemeiază, în parte, pe cele stabilite în studiile anterioare, şi vor servì la rândul lor ca punct de plecare pentru altele viitoare, cari au şi fost semnalate. Ea constitue deci o parte numai dintr'o lucrare mai

întinsă, ale cărei elemente alcătuitoare se susţin reciproc, fiind în strânsă legătură unele cu altele. Dacă ediţia aceasta este şubredă, se sgudue încrederea în întreaga operă. A lăsà, în asemenea condiţiuni, obiecţiunile formulate de d-l N. Iorga fără răspuns, ar însemnà nu numai să aprob prin tăcerea mea condamnarea lucrării criticate, dar să las să planeze asupra tuturor celorlalte studii ale mele despre cronice o legitimă neîncredere. Şi aceasta nu se poate.

In critica sa d-l Iorgà s'a ocupat întâi de data scrierii şi apoi de interpolări. Se înţelege însă că toată discuţia depinde de textul pe care ea se întemeiază. Numai un text autentic îi poate da o bază sigură. Deaceea eu voiu începe cu interpolările.

I.

In forma publicată de M. Kogălniceanu şi V. A. Urechia, cartea De neamul Moldovenilor cuprindeà interpolări însemnate. Două capitole întregi din ediţiile lor, al V-lea şi al VII-lea, o parte din al IV-lea şi jumătatea din urmă a celui de al VI-lea, pe lângă alte câteva pasaje mai mici, au fost eliminate din ediţia mea ca fiind adăogate după moartea lui Miron Costin de către unul din fii săi. Cu excepţia fragmentului din capitolul al IV-lea despre originea Litvanilor, în care şi d-l Iorga pare să vadă o interpolare [1], pe toate celelalte d-sa le consideră autentice, atribuindu-le lui Miron Costin: capitolul al V-lea pe motiv că e scris după acelaş plan şi cu aceleaşi idei ca şi Scrisoarea polonă şi mai ales Poema polonă; sfârşitul capitolului al VI-lea pentrucă are «exact acelaş stil» ca şi partea primă a lui care aparţine lui Miron Costin, «iar cuprinsul e ca în cântul al doilea din

[1] Vorbind despre adaosele pe cari Miron Costin le face în cartea De neamul Moldovenilor faţă de Poema polonă, d-l Iorga spune: «Dar aici, în opera «moldovenească», se adaoge la descendenţii Romanilor rămăşiţa aromânească: «şi la Rumele, în ţările greceşti, un neam ce le zicem Coţovlah, colonia Râmului este» (p. 34). Originea romană a Litvanilor, dacă nu e un adaos fericit, e totuş unul (p. 34-5). Venim la interpolaţii». S'ar păreà că pasajul despre originea Litvanilor trebue privit ca un adaos făcut de Miron faţă de Poema polonă; cred însă că d-l Iorga îl consideră, cum şi e în realitate, ca o interpolare.

Poema polonă», cu «aceeaş copiare a lui Toppeltin, aceeaş luptă cu basnele predecesorilor». În ceeace priveşte capitolul al VII-lea, deşì d-l Iorga are unele îndoieli, se pronunţă tot pentru autenticitate: «Aş sta la gânduri şi dacă se poate suprima ca interpolat capitolul numerotat obişnuit VII. Nepotrivirile cronologice privitoare la Traian s'ar explicà prin alt izvor şi lipsa unei revisuiri... Socotelile de cronologie sunt însă nouă. Ultimele rânduri să fie un adaos datorit acelui ce a presintat cartea, care ar fi neisprăvită? Mă îndoiesc iarăş».

Dintre părţile arătate de mine ca interpolate, se consideră aşadar ca fiind în adevăr străine lui Miron Costin numai socotelile de cronologie din capitolul al VII-lea, exceptându-se cele privitoare la Traian, cari, deşì în contrazicere cu altele anterioare, ar fi totuş autentice. Deosebirea aceasta mi se pare neîntemeiată. Socotelile cronologice sunt într'o foarte strânsă legătură cu data expediţiei lui Traian, dela care ele pornesc. Dacă nu se pot deosebì unele de altele, cu atât mai greu este să le despărţim pe toate de restul povestirei. Ele constitue fondul însuş al capitolului al VII-lea, în care autorul îşi propune să arate «cât au trăit aceste locuri cu oameni după descălecarea lui Traian cu Romani dela Italia» (p. 53). Toată povestirea se învârteşte împrejurul câtorva date: Coloniştii romani aduşi de Traian la anul 103 au rămas în Moldova 298 de ani; în faţa năvălirii lui Atila cu Tătarii la anul 401, unii au trecut în Dobrogea, cei din Ţara Românească s'au retras peste munţi în Ardeal, iar cei din Moldova în Maramureş; Moldova a rămas pustie timp de 600 de ani, până pe vremea craiului Laslău la anul 1080, când Dragoş vodă a descălecat-o al doilea rând, iar Radu Negru s'a scoborît în Ţara Românească. Din acest scurt rezumat se poate vedea că pe cele trei date — a primei descălecări de către Traian, a retragerii în Ardeal şi Maramureş în faţa năvălirii lui Atila cu Tătarii, şi a reîntoarcerii sub Dragoş şi Radu Negru pe timpul craiului Laslău — se reazemă toată povestirea. A le eliminà, ceeace de altfel practic nu s'ar puteà realiza prin nici un fel de interpretare, oricât de îndrăsneaţă, ar însemna să desfiinţăm cu totul acest capitol, din care n'ar mai rămâne aproape nimic. Povestirea şi socote-

lile cronologice au aceeaş origine: ori sunt toate autentice, ori şi una şi celelalte au fost interpolate. A privì numai socotelile ca interpolări, considerând povestirea autentică, este cu neputinţă.

Spre a susţine autenticitatea părţilor arătate de mine ca interpolate, d-l Iorga aduce două argumente: asemănarea de fond a lor cu alte scrieri ale lui Miron Costin, şi asemănarea de stil. Nici unul din ele nu este hotărîtor.

Să admitem că asemănarea de stil ar fi reală. Dată fiind însă mica întindere a interpolărilor, cari oferă un câmp foarte restrâns de comparaţie, dat fiind caracterul de compilaţie şi discuţie în care spontaneitatea şi originalitatea autorului nu se pot îndeajuns manifestà, precum şi lipsa în genere la cronicarii noştri a unui stil personal bine caracterizat, — această asemănare, chiar dacă ar existà în adevăr, ceeace s'a afirmat numai fără a se fi dovedit, n'ar puteà constituì decât o simplă indicaţiune cu privire la autorul interpolărilor.

Asemănarea de fond a fost relevată şi de mine. In capitolul întitulat «Originalitatea interpolărilor» am arătat că «o bună parte din ideile cuprinse în aceste adaose sunt împrumutate tot din scrierile lui Miron Costin şi anume din Cronica polonă şi din Poema polonă», precizând şi de unde anume fuseseră luate (p. XXIV-XXV). Cum interpolatorul este chiar fiul cronicarului, iar adaosele le face, în parte, pe baza altor scrieri ale tatălui său, asemănarea ideilor nu poate rezolvà controversa în privinţa paternităţii.

Pe când în favoarea autenticităţii nu s'au putut invocà decât aceste două argumente, cele aduse de mine sunt şi mai numeroase şi mai doveditoare. Dintre ele au fost însă combătute numai următoarele trei:

1. «D-l Giurescu suprimă cap. V invocând motivul că sunt unele repetiţii; dar d-sa însuş recunoaşte că avem a face cu un manuscript incomplect şi nerevăzut».

Eu susţin în adevăr că scrierea lui Miron Costin este neterminată şi nerevăzută, dar d-l Iorga nu împărtăşeşte această părere. După d-sa, De neamul Moldovenilor, care fusese urzită înainte de 1675, a fost refăcută de cronicar după reîntoarcerea sa din Polonia, aşa că nu se mai poate admite că

ar fi o lucrare necompletă şi nerevăzută. Mă surprinde deci că spre a se înlătură argumentul cu repetiţiile, se recurge la o părere care este totuş combătută. Mai este apoi un fapt care a fost trecut cu vederea. Eu accentuam că în repeţirile acestea, cari nu se întâlnesc numai în capitolul al V-lea, ci în toată partea cea nouă din redacţiunea interpolată, sunt unele «deosebiri caracteristice», cari, fiind vorba de o scriere aşa de puţin întinsă, dau şi mai multă greutate argumentului pe care îl formulam astfel: «Repetarea aceloraş fapte, cu alte nuanţe însă, într'o scriere de aşa mică întindere, constitue încă o dovadă (erà cea din urmă într'o înşirare în ordinea însemnătăţii descrescânde) despre originea deosebită a capitolelor respective» (p. XXIV).

2. «S'ar părea însă că este încă un motiv pentru a înlătură acest capitol (al V-lea) din opera lui Miron Costin. Se spune că o piatră dela Galaţi a fost adusă în Iaşi «la domnia lui Constantin Ducăi-vodă», şi cea dintâi domnie a lui Duculeţ n'a început decât după moartea lui Cantemir, care, cum se ştie, făcuse să fie omorît Miron. Dar ediţia Kogălniceanu are (p. 24) «Ducăi-vodă», adecă a celui bătrân. Forma lui «Constantin Ducăi-vodă» e imposibilă; ar trebuì: lui Constantin-vodă Duca» (ori se poate zice: «lui Neculai Mavrocordatului-vodă»?). Numai în acest timp, campaniile turceşti contra Poloniei scormonіră şi arheologic aceste locuri, prin interesul pe care-l purtà unor asemenea cercetări câte unul din însoţitorii greci sau apuseni ai ostaşilor, cum se vede din convorbirea, pomenită, a lui Miron Costin cu terzimanul Panaiotachi».

D-l Iorga pune deci la îndoială autenticitatea pasajului în care se vorbeşte despre aducerea inscripţiei la Iaşi în domnia lui Constantin Duca. Motivele acestei suspiciuni ar fi următoarele trei:

a) Faţă de lectura dată de mine «la domnia lui Constantin Ducăi-vodă», ediţia Kogălniceanu are «la domnia Ducăi-vodă», adecă a celui Bătrân (1665-1683);

b) Forma lui Constantin Ducăi-vodă ar fi imposibilă;

c) Piatra trebue să se fi găsit în adevăr pe vremea lui Duca cel Bătrân, pentrucă numai atunci s'au cercetat sub raportul arheologic ţinuturile noastre prin campaniile turceşti.

Să vedem ce valoare are fiecare din aceste motive.

Lectura «la domnia Ducăi-vodă» din ediţia Kogălniceanu ar puteà fi adusă în discuţie numai când n'am cunoaşte manuscriptele de cari el s'a servit, aşa că ar existà bănuiala că editorul a luat-o din vreun manuscript astăzi necunoscut. O asemenea bănuială nu-şi are locul. Manuscriptele întrebuinţate de Kogălniceanu, în număr de patru, se cunosc, fiind identificate de mine. In toate se află lectura: «la domnia lui Constantin Duca-vodă». Kogălniceanu, care ştià că Miron Costin, omorît în 1691, nu putuse aveà cunoştinţă de un fapt petrecut în domnia lui Constantin Duca, a suprimat cuvântul Constantin, rămânând a se înţelege că inscripţia fusese adusă în una din cele trei domnii ale lui Gheorghe Duca, pe când cronicarul trăià. Dar lectura cea autentică este: «la domnia lui Constantin Duca-vodă». Ea se găseşte nu numai în manuscriptele folosite de Kogălniceanu, ci în toate cele cunoscute până acum, cari sunt în număr de 13. De sigur că numai prin scăparea din vedere a locului din ediţia mea unde am arătat modificarea pasajului de către Kogălniceanu (p. LII-LIII), d-l Iorga a putut să invoace forma falsificată din ediţia lui, spre a o opune celei autentice.

Al doilea fapt care a făcut pe d-l Iorga să suspecteze acest pasaj a fost îndoita articulare a numelui domnului: «lui Constantin Ducăi-vodă», care ar fi imposibilă. Dintre cele 13 manuscripte în cari se găseşte acest pasaj, 6 au forma «lui Constantin Ducăi-vodă», iar 7: «lui Constantin Duca-vodă». Se înţelege că ceeace interesează discuţiunea noastră este numele domnului, în privinţa căruia nu există nici o îndoială; felul cum e scris, este o chestiune de formă care n'are nici o importanţă. Observ totuş că forma «la domnia lui Constantin Ducăi-vodă» nu este câtuş de puţin imposibilă. Din momentul ce o întrebuinţează Axintie uricarul — autorul manuscriptului dela Petersburg, pe care d-l Iorga îi atribue printr'o scăpare din vedere unuia din fii lui Miron Costin — precum şi copiatorii celorlalte 5 manuscripte în cari ea se află, se vede că este o formă care circulà, mai puţin, poate, decât cealaltă, dar totuş o formă întrebuinţată. Dacă avem însă în vedere nu numărul manuscriptelor, ci valoarea lor, lucrul se schimbă: forma contestată

se găsește în cel mai vechiu dintre manuscripte (din an. 1712), iar dintre celelalte tocmai în familia care ne-a păstrat redacțiunea cea mai bună (*s*). Să mai adăogăm acum și faptul că nu expresiunea arhaică derivă din cea modernă, ci invers, și vom ajunge la concluziunea că forma «la domnia lui Constantin Ducăi-vodă», considerată ca imposibilă, este tocmai forma cea originală.

D-l Iorga presupune că piatra trebue să se fi descoperit nu sub Constantin Duca, ci cu ocazia campaniilor turcești din vremea tatălui său. In text nu se spune însă că inscripția fusese găsită în domnia lui Constantin Duca, ci numai că atunci fusese adusă la Iași. Ipoteza despre aflarea ei pe vremea lui Duca cel Bătrân, chiar dacă ar fi întemeiată, nu poate prin urmare sguduì încrederea în exactitatea informațiunii despre aducerea ei la Iași în domnia lui Constantin Duca. Dar ipoteza aceasta este contrazisă de mărturia categorică a lui Dimitrie Cantemir, citată în ediția mea, care spune că piatra fusese aflată la Galați în anul 1703, când domnià în adevăr Constantin Duca.

Vedem deci că niciunul din faptele invocate spre a se contestà autenticitatea pasajului privitor la Constantin Duca nu este întemeiat. Pasajul este autentic, iar faptul relatat este exact. El dovedește în mod indiscutabil interpolarea.

3. Eu am arătat că între capitolele pe cari le cred interpolate și acelea cari în mod sigur aparțin lui Miron Costin există, în afară de repetiții, și unele contraziceri. Intre ele este una privitoare la Turnul Severinului, despre care Miron Costin afirmà că s'a numit Turn dela turnurile de piatră ale podului făcut de Traian, neputându-și explicà «cum acel turn și-au schimbat numele și n'au ținut numele ziditorului său». Autorul interpolărilor nu știe nimic despre turnuri, dar, spre deosebire de Miron, el cunoaște descrierea podului din Dion; mai afirmă apoi că acolo unde este podul se află o cetățuie năruită, Severinul, iar în preajmă este târgușorul Severinul, făcut de Sever împăratul (p. XXIII-XXIV). D-l Iorga crede că nu e contrazicere, fiindcă în partea din urmă s'ar spune că numai târgușorul Severinul e făcut de Sever, cutoatecă și d-sa recunoaște că nu înțelege în ce sens este întrebuințat acest cuvânt. Eu mențin și față de această

explicare punctul mieu de vedere. Rămâne ca cititorii să verifice singuri faptul spre a se convinge dacă este contrazicere ori nu.

Dar contrazicerea aceasta nu este singură. Ea este chiar cea mai puţin evidentă, ceeace mă şi determinase ca în înşirarea lor să-i dau locul cel din urmă. Asupra altor două nu încape niciun fel de îndoială. In capitolul al IV-lea Miron Costin, întemeindu-se pe istoria grecească De patru monarhii, pune expediţia lui Traian în contra Dacilor la anul 120 d. Chr.; în capitolul al VII-lea ea este însă arătată la anul 103. D-l Iorga crede că «nepotrivirile cronologice privitoare la Traian s'ar explicà prin alt izvor şi lipsa unei revizuiri». O asemenea explicaţie este greu de admis pentru o scriere de aşa mică întindere. Ea micşorează, fără niciun motiv temeinic, personalitatea cronicarului, care, la interval de câteva pagine numai, ar reproduce în mod inconscient din izvoarele sale date contradictorii, cutoatecă ele privesc fondul însuş al chestiunei de care se ocupă. Şi apoi, dacă e admisibil ca asemenea contraziceri să se strecoare într'o schiţă neterminată, existenţa lor într'o lucrare refăcută şi definitivă, cum apare De neamul Moldovenilor în teza d-lui Iorga, se mai poate oare justificà? O altă contrazicere semnalată de mine, d-l Iorga o trece sub tăcere. In capitolul al IV-lea, Miron afirmă că Traian a murit în Egipt, cum susţine de altfel în toate scrierile sale, pe când în capitolul al VII-lea se arată că moare la Selinunt în Cilicia.

Din cele trei contraziceri, cari alcătuiau unul din argumentele aduse de mine spre a dovedì interpolările, d-l Iorga contestă pe cea mai puţin clară, dă uneia din celelalte două o explicare care nu se potriveşte cu teza susţinută de d-sa, şi ignorează pe cea de a treia. Acum, fie că sunt trei, cum susţin eu, ori numai două, cert este că există contraziceri şi că ele privesc puncte esenţiale ale scrierii: data expediţiei lui Traian, locul morţii lui şi construcţia podului de peste Dunăre. O explicare acceptabilă a lor nu s'a dat. Eu nu pot crede că provin dela Miron Costin, ci cred că sunt datorite interpolărilor.

Acestea sunt explicările date de d-l Iorga cu privire la unele dintre argumentele aduse de mine ca să dovedesc

interpolările. Cum vedem, ele nu înlătură aceste argumente şi nici nu le micşorează valoarea. Rămâne astfel stabilit că în redacţiunea care cuprinde şapte capitole sunt repetiţii şi contraziceri, precum şi o interpolare sigură în capitolul al V-lea.

Dar argumentele acestea nu erau singurele şi nici măcar cele mai importante. Un altul, pe care d-l Iorga nu-l relevează, deşi are o valoare deosebită, este următorul: Intre textul autentic al lui Miron Costin şi partea interpolată există în ceeace priveşte bogăţia informaţiunei şi precizia citatelor o deosebire esenţială. In afară de doi trei cronicari poloni şi de manuale de istorie şi geografie, nenumite şi neidentificabile, Miron Costin n'a cunoscut şi n'a întrebuinţat pentru alcătuirea cărţii De neamul Moldovenilor decât un singur izvor, pe Toppeltin. Toţi ceilalţi scriitori pe cari îi pomeneşte: Dion, Eutropiu, Bonfini, Enea Silvio, Zamoyski, Carion, Covacciocius şi Quintus Curtius sunt citaţi după Toppeltin. Unii din aceştia însă, cum sunt Dion şi Bonfini, sunt folosiţi în interpolări într'un mod care nu lasă cea mai mică îndoială în privinţa întrebuinţării lor directe. Autorul acestor interpolări dispune apoi de o literatură foarte bogată: el utilizează pe Cicero, Florus, Livius (?), Plinius, Baronius, Miechowski. Spre deosebire de Miron, care nu numai în scrierea de care ne ocupăm, dar în toate lucrările sale citează vag, de obicei numai autorul ori titlul cărţii (s. ex. Cronica leşască în Letopiseţul dela Aron vodă), interpolatorul arată precis pe autor, titlul operii, cartea sau capitolul şi uneori chiar pagina. Asupra acestei deosebiri foarte importante, d-l Iorga nu se opreşte, cu toate că ea constitue un puternic argument împotriva tezei pe care o apără d-sa.

Să admitem însă că toate aceste argumente, pe cari critica d-lui Iorga nu le-a putut înlătură, nu sunt hotărîtoare. La urma urmei nici nu avem nevoie de aceste dovezi ca să ne convingem că există interpolări, deoarece interpolatorul se descopere singur în câteva locuri, cum sunt cele următoare:

«Mult au cercat răpousatul tată-mieu Miron... cum

spuneà, pe vremea când au mers cu Dabijea-vodă cu oştile la Uivar să fie privit cu ochii săi» (p. 29 $_{35-40}$).

«Tot acesta şanţ, carele îl vedem aicea la noi, răposatul tată nostru Miron logofătul spuneà să-l fie trecut aproape de Nipru (p. 41 $_{26-27}$)... pe unde l-au trecut tată nostru» (p. 41 $_{36-7}$).

Intre cei ce susţineau că Troianul fusese construit pentru apărarea de Tătari, erà şi Panaiotache tergimanul «cum arată răpousatul Miron logofăt întru izvoadele sale» (p. 41 $_{30-32}$).

«Cum şi pre un ban de aramă galben iarăş la acea cetate năruită spuneà tată nostru să se fie aflat cât un ort de mare» (p. 30 $_{35-36}$).

«Cum şi Dragoş-vodă mare năpaste îi este pre mărturia Maramorăşenilor să fie fost păstoriu, ce este fecior unui Bogdan-vodă, născut în Maramorăş, care spuneà tată nostru să fie auzit cu urechile sale, trecând pre la Maramorăş în solie în sus la craiul leşesc la Sobieski» (p. 38 $_{25-29}$).

Pasajul privitor la originea Litvanilor este interpolat de acelaş fiu al cronicarului, care arată şi motivele pentru ce l-a adăogat: «Iară aceasta am vrut să scriu mai pre larg, căce răpousatul tată-mieu Miron logofătul în izvoadele sale scrie cum acest Libo să fie venit în părţile Litvei pe vremea lui Nero cumplitului, împăratului Râmului, nesuferind tirăniile. Iară din ce historici ar fi scris aceasta, nu pomeneşte» (p. 35 $_{16-21}$).

Este prin urmare pe deplin stabilit că redacţiunea în şapte capitole cuprinde interpolări: câteva dintre ele sunt lămurit arătate de chiar autorul lor, care este un fiu al cronicarului; una ne este revelată de numele lui Constantin Duca; repetiţiile şi contrazicerile ne indică prezenţa altora. Se înţelege că n'avem niciun motiv să credem că interpolările se mărginesc la pasajele în cari interpolatorul vorbeşte despre sine, ori la acelea în cari se constată anacronisme, repetiţii şi contraziceri.

Intrebarea este: dispunem noi în asemenea situaţii de mijloace sigure spre a deosebì toate interpolările? Da şi nu. Când interpolările s'au produs chiar în originalul scrierii sau în prototipul manuscriptelor cunoscute, aşa că ele se găsesc în toate, deosebirea lor este foarte grea şi de cele

mai multe ori nesigură. Aşa se prezintă în literatura noastră interpolările lui Simion dascălul la Cronica lui Ureche. Editorul este redus în asemenea cazuri numai la criteriile pe cari i le oferă analiza internă. Când însă interpolările se găsesc numai în unele manuscripte, cum este cazul nostru, atunci există, pentru a le deosebì, un mijloc de o siguranţă şi precizie matematică. Acest mijloc este clasificarea manuscriptelor şi stabilirea filiaţiei lor. Ca interpolatorul să vorbească despre el, ori ca în adaosele lui să se găsească indicaţiuni sigure despre provenienţa lor deosebită, nu se întâmplă totdeauna. Foarte adesea interpolarea nu se deosebeşte prin nimic de textul în care a fost introdusă. Clasificarea şi filiaţia manuscriptelor singure ne arată ce este autentic într'un text păstrat în mai multe còpii, cari prezintă deosebiri, şi ce a fost adăogat în urmă. Odată ele stabilite, deosebirea interpolărilor este una din operaţiunile cele mai uşoare. In cazul nostru manuscriptele se împart în două grupe: 4 din ele (LGIB) cuprind redacţiunea în cinci capitole, în care textul ni se înfăţişează în forma originală dată de autor; celelalte 14, împărţite în diferite familii (A*s*N*b*), au toate redacţiunea în şapte capitole, în care se găsesc repetiţiile, contrazicerile şi interpolările arătate mai sus. Filiaţia stabilită de mine dovedeşte în mod cert că cele 14 manuscripte din grupa a doua au un prototip comun, din care provin toate părţile cele noi din redacţiunea în şapte capitole. Ele au deci aceeaş origine. De acì urmează că ori toate aceste părţi noi sunt şi ele ale lui Miron Costin, ori că niciuna nu-i aparţine. A-i atribuì unele şi a eliminà altele, cum face d-l Iorga, este cu totul exclus. La aceasta se opun în mod absolut rezultatele dobândite din clasificarea şi filiaţia manuscriptelor. A le nesocotì înseamnează a nesocotì însăş baza ştiinţifică a metodei după care trebuesc editate textele păstrate în mai multe manuscripte.

Incheind cele ce aveam de spus asupra observaţiunilor d-lui Iorga cu privire la interpolări, constat că ele nu sgudue câtuş de puţin rezultatele mele. D-sa critică sau interpretează altfel câteva din argumentele mele cari dovedeau că există interpolări. Critica aceasta nu atacă însă fondul problemei. Chiar dacă ea ar fi întemeiată, şi am dovedit că

nu e, concluziile mele rămân în picioare. Argumentele criticate tindeau numai să stabilească că în redacţiunea cu şapte capitole există interpolări. Faptul acesta este sigur, chiar dacă argumentarea mea ar fi defectuoasă: interpolările există, sunt evidente, le recunoaşte şi d-l Iorga. In discuţie nu este prin urmare: dacă sunt interpolări, ci numai câte interpolări sunt. La această întrebare nu se poate răspunde decât prin clasificarea şi filiaţia manuscriptelor. Răspunsul pe care ele ni-l dau este fără replică posibilă; d-l Iorga îl ignorează, cu toate că tocmai pe el se bazează deosebirea interpolărilor.

II.

Trecem la data scrierii. Impotriva părerii curente că Miron Costin ar fi scris cartea De neamul Moldovenilor după reîntoarcerea sa din Polonia (1686), eu am susţinut că aceasta este una din cele dintâi scrieri ale sale. Să recapitulez pentru claritatea discuţiunei argumentele pe cari îmi întemeiam această convingere:

1. In prefaţa Letopiseţului dela Aron vodă, scrisă la 1675, Miron Costin spune că-şi propusese întâi să facă letopiseţul Moldovei dela Traian «şi urzise şi începătura letopiseţului», dar că s'a oprit din cauza «cumplitelor vremi» amânând pentru mai târziu îndeplinirea acestui gând. De neamul Moldovenilor se înfăţişează în adevăr ca un fragment dintr'o operă mai întinsă. Ea formează «cartea dintâi», adică tocmai «începătura» unui letopiseţ general dela Romani. In această privinţă există o deplină concordanţă între scrierea anunţată şi cea păstrată.

2. Această «carte dintâi» nu se prezintă nici sub raportul fondului nici sub acela al formei ca o lucrare terminată şi definitivă. Cronicarul nu cunoaşte pe nici unul din scriitorii a căror mărturie o invoacă pentru documentarea afirmărilor sale; Dion, Eutropiu, Bonfini etc. sunt folosiţi numai din citatele lui Toppeltin. Dacă facem abstracţie de cunoştinţele sale generale de istorie şi geografie, Toppeltin este singurul izvor care i-a servit la alcătuirea acestei scrieri. Este o simplă schiţă, pe care cronicarul nici n'a terminat-o. Capitolul «De graiul acestor ţări», la care trimite într'un loc

(p. 15_{20-21}), ca şi partea din capitolul ultim despre «legea creştinească» (p. 44), n'au fost scrise. Cu aceste caractere, scrierea De neamul Moldovenilor se înfăţişează în adevăr ca o «urzeală». Ea corespunde sub toate raporturile scrierii anunţate de Miron Costin în 1675. A o privì ca o operă definitivă, pe care el o refăcuse către sfârşitul vieţii sale, însemnează a micşorà, fără nici un temei serios, personalitatea celui mai de seamă cronicar al nostru.

3. Ideile exprimate de Miron Costin în diferitele sale scrieri despre cronicarii anteriori se prezintă într'o înlănţuire firească numai dacă admitem că De neamul Moldovenilor face parte dintre primele lui lucrări. Dintre scrierile lui, dată sigură au numai Letopiseţul, scris în 1675, şi Poema polonă în 1684. Am arătat aiurea[1] că Cronica polonă datează nu din 1684, cum se credeà, ci dela începutul activităţii cronicarului. Ea n'a putut fi scrisă în acelaş timp cu Poema polonă, deoarece opiniunea cronicarului despre Ureche este cu totul deosebită de cea exprimată acolo; a trebuit apoi să fie scrisă înainte de apariţia Letopiseţului (1675), pentrucă autorul spune că nu dăduse încă nimic la lumină din opera lui, şi că se ocupase mult în timpul din urmă cu chestiunea originei Moldovenilor, ceeace ştim că şi face în adevăr prin anii 1673—74. Reamintesc aceste argumente fiindcă d-l Iorga continuă a crede şi acum, nu ştiu pentru care motiv, că a fost scrisă în 1684 şi adresată lui Jabłonowski.

Aceasta fiind ordinea scrierilor lui Miron Costin, să vedem ce spune el în fiecare despre cronicarii anteriori. In Cronica polonă şi în Letopiseţ el credeà că Ureche erà singurul cronicar moldovean. In Poema polonă cunoştinţele lui apar schimbate. El afirmă aici că existau doi cronicari, Istratie logofătul, care erà cel mai bun, şi Ureche vornicul, care scrisese în urma lui. In cartea De neamul Moldovenilor, Miron Costin are despre predecesorii săi aceleaşi idei ca în Cronica polonă şi în Letopiseţ: el consideră pe Ureche ca singurul cronicar moldovean. Dacă această scriere ar fi fost redactată după întoarcerea sa din Polonia, revenirea la ideile pe cari le avusese la începutul activităţii

[1] Noui contribuţiuni la studiul cronicelor moldovene, 1908, p. 35-36.

sale, dupăce în Poema polonă susținuse altele, ar fi inexplicabilă. Identificând-o însă cu «începătura» de care vorbește în predoslovia Letopisețului, părerile cronicarului ne apar logice și într'o desvoltare naturală. Până pe la 1676 credeà și el, ca mulți dintre contimporanii săi, că Ureche fusese singurul cronicar moldovean și că Istratie logofătul scornise, cum îi spusese Buhuș, basmul despre originea hoțească a Moldovenilor. Cunoștințele acestea erau toate greșite: Ureche nu fusese singurul care scrisese istoria Moldovei; cronica lui n'o cunoșteà nimeni în forma ei originală; în sfârșit erà fals că Istratie ar fi scornit tradiția despre originea Moldovenilor: aceasta erà opera lui Simion dascălul. In anii următori se produce în ideile sale o schimbare: el accentuează însemnătatea analelor de prin mânăstiri și afirmă că sunt doi cronicari, Istratie logofătul, care nu mai erà scornitorul basmului, ci cel mai bun cronicar moldovean, și Ureche, care scrisese după el. In 1684, când scrie Poema polonă, cronicarul părăsise vechile greșeli. Noile sale păreri corespundeau adevărului. Singurul lucru discutabil în afirmările lui de atunci este: dacă Istratie logofătul erà ori nu cel mai însemnat cronicar moldovean. Că scrisese în adevăr un letopiseț este neîndoelnic: afirmarea lui Buhuș și a altor boieri, precum și a lui Miron Costin din Poema Polonă, dovedesc aceasta. Că apoi nu el erà scornitorul interpolărilor lui Simion dascălul, cum se credeà la început, este iarăș sigur. Ar rămâne numai de stabilit valoarea lui în raport cu a lui Ureche. In această privință eu am arătat altă dată[1] că după toate probabilitățile părerea din urmă a cronicarului erà întemeiată.

4. In teza mea activitatea istorică a cronicarului se desfășoară în chip firesc. El este preocupat întâi de problema originei Moldovenilor, care deabia erà atinsă în cronica țării. Inainte de a continuà această cronică dela anul 1595 încoace, el trebuià să lămurească începuturile, asupra cărora se strecurase în ea o poveste înjositoare. Cine o scornise întâi? Care erà adevărul în privința originei Moldovenilor? Chestiunile acestea îl preocupau, probabil, încă de prin 1663—1664,

[1] Noui contribuțiuni la studiul cronicelor moldovene 1908, p. 86-87.

când, trecând prin Țara-Românească, se interesà de podul lui Traian și de Severin; el le discută apoi cu Buhuș și alți boieri în anii următori. Îi lipseau însă mijloacele spre a da un răspuns satisfăcător. Apariția cărții lui Toppeltin în 1667, care-i va fi fost, poate, semnalată de stolnicul Constantin Cantacuzino când cu călătoria lui în Moldova la 1670, îi procură aceste mijloace. Prin 1672, vorbià cu Panaiotachi Nikusios despre valul lui Traian și Bonfini. In anul următor el alcătuește, probabil în legătură cu misiunile lui de atunci, Cronica polonă, iar în 1674 se hotărăște să înceapă letopisețul cel mare dela Romani. Miron invoacă pentru întreruperea lui «vremile cumplite», cutoatecă ele nu-l împiedecă să continue cronica țării dela 1595 înainte. Aș crede mai degrabă că pricina oprirei trebue să fi fost lipsa izvoarelor. Scriitorii întrebuințați de Toppeltin el nu-i cunoșteà; când a fost apoi să scrie despre limbă, religie, ori despre soarta elementului roman din Dacia pe timpul năvălirilor, a văzut că scrierea lui Toppeltin nu-i mai erà de folos. In așteptarea unei mai bune pregătiri, el se hotărăște atunci să continue cronica țării, pe care o duce până la moartea lui Ștefăniță Lupu (1661). De acì înainte împrejurările nu i-au mai fost prielnice. In afară de poema ocazională din 1684, el n'a mai revăzut și continuat nici una din cele două lucrări istorice, rămase amândouă în stare fragmentară.

Vechea părere, că Miron Costin ar fi scris De neamul Moldovenilor către sfârșitul vieții sale, aveà în favoarea ei două argumente: în două manuscripte prefața poartă iscălitura cronicarului cu titlul de fost mare logofăt în Moldova, iar într'un pasaj tot din prefață el spune că a păstrat dragostea pentru istorie «iată și până la această vârstă», după care în unele manuscripte se mai adaogă: «acum și slăbită». Am arătat însă că aceste pasaje nu sunt autentice; ceeace aparține în adevăr lui Miron Costin e numai mărturisirea că păstrase iubirea pentru istorie «și până la această vârstă», cuvinte cari trebuesc raportate la etatea destul de înaintată — trecuse de 40 de ani — când începe să scrie.

D-l Iorga nu admite felul acesta de a înțelege activitatea istorică a lui Miron Costin. După d-sa cartea De neamul Moldovenilor este o lucrare alcătuită definitiv după întoar-

cerea cronicarului din Polonia, cu scopul de a da un început la cronica ţării.

In ceeace priveşte titlul de fost logofăt al cronicarului, d-sa spune următoarele: «Că numai două manuscrise muntene au însemnarea cum că autorul a fost mare logofăt («Moldova» erà un adaos firesc în ceastălaltă ţară), nu e o dovadă că e o interpolare. De unde erau să ştie acei simpli copişti cariera lui Miron? Şi să nu se uite că Radu Lupescu, care a scris pentru Nicolae-vodă Mavrocordat însuş, erà un om exact; şi manuscriptul, făcut puţin înainte, pentru Matei Creţulescu... nu erà copiat în condiţii rele (de altminterea cel dintâi nu derivă din al doilea)».

Observ mai întâi că dacă este exact că ms Lupescu nu derivă din ms Creţulescu, ele nu sunt totuş independente, deoarece derivă amândouă din acelaş prototip. Eu n'am susţinut apoi că adaosul cu titlul cronicarului ar fi făcut de copiştii din Ţara Românească, aşa că nici n'am afirmat, nici n'am tăgăduit exactitatea lor, ori necunoştinţa în care se aflau despre cariera lui Miron. Eu am arătat dimpotrivă că adaosul a fost făcut în Moldova la 1713 de unul din copiştii lui Nicolae Mavrocordat, care, după toate probabilităţile, nu erà moldovean, copist care mai face o interpolare *în aceleaşi manuscripte*, atribuind lui Miron Costin o scriere străină şi dându-i acelaş titlu de «fost logofăt mare în Moldova» (p. XLII). D-l Iorga însuş recunoaşte că cuvintele «în Moldova» nu provin dela autor, ci sunt un adaos muntean. Lăsând însă la o parte faptul că adaosul nu-i făcut în Ţara Românească, ci, cum am arătat, în Moldova, dacă în pasajul «carele am fost logofăt mare *în Moldova*» cele două cuvinte din urmă nu-s autentice, şi este evident că nu-s, ce garanţie avem că celelalte aparţin în adevăr cronicarului? Accentuez din nou că ele se găsesc în aceleaşi manuscripte în cari titlul acesta se mai repetă odată într'un pasaj în privinţa căruia nu există nici cea mai mică îndoială că n'ar fi interpolat.

Asupra explicărilor mele privitoare la vârsta cronicarului, d-l Iorga obiectează iarăş: «Mi se pare imposibil a trece peste oboseala şi vrîsta, slăbiciunea ce-şi atribuie autorul. Că ar fi fost «slăvită» (nu slăbită) vrîsta, cum au unele din

cele nu mai puţin de patru manuscripte, nu e de admis: ce sens ar fi putut să aibă? Un copist n'a adăogit aşa ceva: interpolările se fac pe baza unor procese psihologice cunoscute, în care însă nu intră această ipoteză. Că Miron nu puteà fi slab, pentru că aveà 59 de ani la moarte, pentru că erà staroste de Focşani şi prindeà hoţi acolo, nu ni se pare concludent. «Şi până la această vrîstă» nu poate iarăş să aibă înţelesul: vre-o 40 de ani. Pe atunci erà cineva tânăr şi pentru studii!».

Eu n'am afirmat, cum pare să reiasă din cele de mai sus, că forma cea originală ar fi «acum şi slăvită», pe care o respinge d-l Iorga. Prin faptul că am admis în text forma «acum şi slăbită», am şi arătat preferinţa mea pentru ea. Observaţia mea erà că aceste cuvinte se găsesc numai în grupa celor 4 manuscripte cari ne-au transmis prima redacţiune, pe când cele 14 manuscripte din grupa a doua nu le au, şi că chiar în cele 4 ele nu sunt la fel, ci fiecare are câte o lectură deosebită: acum şi slăbită (L), acum şi slăvită (I), acum şi slăvi[t] (G), am şi slăbit (B). Mai departe arătam că cele ce ştim despre ultimii ani din viaţa cronicarului, care scrie poeme la 52 de ani şi desvoltă o neobişnuită energie, unită cu o mare asprime, în greaua slujbă a stărostiei de Putna, sunt în contrazicere cu o atare slăbiciune. D-l Iorga crede dimpotrivă. Pentru a împărtăşi punctul d-sale de vedere, ar trebuì însă explicat cum s'au produs cele 4 lecturi, dintre cari 3 cel puţin deosebite, în manuscriptele cari le-au păstrat, şi care este cea originală, de ce au fost ele suprimate în prototipul celor 14 manuscripte din grupa a doua, şi dacă mai există vreun indiciu, cât de vag, despre pretinsa slăbiciune a cronicarului către sfârşitul vieţii sale.

In ceeace priveşte argumentele aduse de mine pentru a susţine identitatea cărţii De neamul Moldovenilor cu «începătura» alcătuită înainte de 1675, d. Iorga este mai puţin precis. «Nu putem admite însă... că lucrarea e «începătura» despre care spuneà Miron Costin în Cronica lui că a «urzit-o» (nu *scris-o*) şi pe care, dacă ar fi scris-o la 1675, aveà tot timpul s'o revadă şi s'o complecteze ori s'o distrugă (şi fiul său ar fi dat el oare în vileag o scriere înapoiată, care nu puteà face cinste părintelui său?)».

Deosebirea pe care o face d-l Iorga între a urzì şi a scrie nu se opune identificării celor două scrieri. De neamul Moldovenilor este în adevăr o urzeală; autorul a alcătuit-o pe baza unei singure cărţi, fără cunoştinţa izvoarelor, şi a întrerupt-o mai înainte chiar de a fi terminat un capitol început. Se mai obiectează că dacă lucrarea ar fi fost scrisă în 1675, cronicarul aveà tot timpul s'o revadă şi s'o completeze, ori s'o distrugă. Presupunerea din urmă trebue înlăturată: Miron Costin n'aveà de ce să-şi nimicească o lucrare, pentru care pregăteà materialul şi aşteptà răgazul trebuitor ca să o completeze şi să o continue. Obiecţia că ar fi avut destul timp pentru aceasta, ar puteà aveà valoare numai dacă s'ar dovedì că după 1675 cronicarul şi-a continuat activitatea istorică. Or, dacă exceptăm Poema polonă, care a fost alcătuită întâmplător, în împrejurări excepţionale, cronicarul n'a mai scris nimic după 1675. Dacă n'a avut el răgaz să continue povestirea întâmplărilor contimporane, întreruptă la moartea lui Ştefăniţă Lupu (1661), pentru care n'avea nevoie de cărţi străine ori cercetări speciale, cu atât mai puţin trebue să ne surprindă faptul că n'a refăcut şi continuat «începătura» din 1674, pentru care îi trebuiau o sumă de cărţi străine, pe cari numai cu greu şi le puteà procurà. D-l Iorga se întreabă dacă fiul său ar fi dat el oare în vileag o scriere înapoiată, care nu puteà face cinste părintelui său. Mai întâi el n'a dat-o la lumină. A fost aflată după moartea lui între hârtii şi copiată din ordinul lui Nicolae Mavrocordat. Dar chiar dacă ar fi dat-o — şi cel care o amplifică şi-i relevă scăderile evident că n'ar fi avut asemenea scrupule — publicarea ei încă n'ar constituì o dovadă că este o scriere definitivă. De altfel şi d-l Iorga recunoaşte că nu este o lucrare terminată. Pentru a explicà repeţirile d-sa admite că «avem a face cu un manuscript incomplect şi nerevăzut». Nepotrivirile cronologice privitoare la Traian le explică iarăş «prin alt izvor şi lipsa unei revizuiri». Dar această neterminare a manuscriptului şi lipsă de revizuire, perfect explicabilă în teza mea, nu se împacă câtuş de puţin cu teza d-sale, că urzeala din 1674 a fost refăcută după 1686. Să fi rămas oare lucrarea şi după această refacere tot nerevizuită şi necompletată?

Cu privire la argumentul scos din evoluţia cunoştinţelor lui Miron Costin despre cronicarii anteriori, d-l Iorga se exprimă astfel: «Atitudinea faţă de înaintaşii săi cronicari în această operă şi în Poema polonă nu ni se pare nici ea doveditoare, deşì ea capătă o valoare pentru editor din cauza părerilor sale cunoscute asupra paternităţii Cronicei lui Ureche, în care vede mai mult opera stângaciului şi grosolanului petecitor care e Simion dascălul. Ce se spune de fapt în operele polone ale lui Miron Costin? In informaţia în proză ce dă Polonilor, el declară întâi că o parte a cronicei sale despre ţara Moldovei, înainte de a eşì la lumină moldoveneşte, va intrà în mâna prietenului Jabłonowski (I. Bogdan, *Cronice inedite*, p. 153). El arată atunci, la 1684, că face lucrul pentru întâia oară, că nu l-a făcut deci nimeni *(ibid.)*. Că în Poemă vede în «Istrati logofătul» «istoricul nostru cel mai bun» (ar fi de văzut şi originalul, cred), iar în Ureche «cel după dânsul» (*ca timp,* nu ca valoare), aceasta dovedeşte numai că el puteà localizà doar cronologic pe acel Istrati ce-i umblà prin minte şi care a tradus pe Herodot. Ştiinţa că sunt letopisiţi prin mânăstiri o aveà pe atunci doar mai toată lumea. In Poema polonă n'au apărut încă Simion dascălul şi Misail călugărul». In notă d-l Iorga pune întrebarea: «Dar dacă «basnele» lui Istrate, a cărui carte n'a văzut-o Miron Costin, ar fi însuş Herodot cel fabulos?».

Observaţiile acestea nu răspund, cum uşor se poate vedeà, tocmai argumentului meu. Eu am susţinut că numai în ipoteza că De neamul Moldovenilor a fost scrisă înaintea Letopiseţului, deosebirile pe cari le constatăm în ideile cronicarului despre înaintaşii săi au o explicare: ele înfăţişează o evoluţie normală dela greşală spre adevăr. Dacă admitem dimpotrivă că scrierea a fost redactată după întoarcerea din Polonia, atunci deosebirile sunt de neînţeles: ele dovedesc cunoştinţe confuze şi contradictorii.

D-l Iorga vede în spusele lui Miron Costin din Scrisoarea polonă, că din cronica sa nu eşise încă nici o parte în moldoveneşte, o dovadă că De neamul Moldovenilor nu fusese încă scrisă la 1684. Data pe care d-sa o atribue însă acestei scrieri este inexactă. Eu am arătat că n'a putut fi scrisă în

1684, deoarece cronicarul susţine în ea alte idei decât cele exprimate în Poema polonă, care în adevăr a fost scrisă la 1684. Tocmai locul citat de d-l Iorga constitue dovada că e cea dintâi dintre lucrările cronicarului, întru cât el spune că nu dăduse încă nimic la lumină din cronica sa, când ştim că Letopiseţul apare în 1675. Nu se poate admite că Miron Costin «puteà localizà doar cronologic pe acel Istrati ce-i umblà prin minte şi care a tradus pe Herodot», deoarece el spune clar că Istratie logofătul este cel mai bun istoric moldovean. Este acì o apreciere care vrea tocmai să stabilească valoarea lui faţă de Ureche, şi nu numai o simplă localizare cronologică. Ipoteza că «basnele lui Istratie, a cărui carte n'a văzut-o Miron Costin, ar fi însuş Herodot cel fabulos», n'are în sprijinul ei nici cel mai mic temei. Mai întâi traducerea lui Herodot de către Istratie logofătul este până acum numai o simplă ipoteză, al cărui unic fundament este faptul, atât de şubred, că ea se face pe timpul când trăià Istratie logofătul. Dar chiar dacă Istratie ar fi tradus în adevăr pe Herodot, nu văd ce raport s'ar fi putut stabilì între legendele, cu totul străine, din această carte, care nu s'a bucurat de nici o răspândire, şi basmul din cronica ţării despre originea Moldovenilor. Faptul că în Poema polonă n'au apărut Simion dascălul şi Misail călugărul, nu dovedeşte câtuş de puţin că Miron nu-i cunoşteà încă pe acea vreme: el nu-i citează, fiindcă nu-i socoteà istorici, ci băsnuitori.

D-l Iorga încheie critica pe care o face argumentelor mele menţinând în totul pe acelea aduse altădată de Şt. Orăşanu şi de d-sa: «Argumentele de datare pe care le aduceam în Istoria literaturii române în sec. al XVIII, II, p. 591, nota 1, rămân deci în picioare, ca şi acelea ale minuţiosului şi ascuţitului critic care a fost Ştefan Orăşanu».

Să vedem mai întâi ce a spus Orăşanu. El a adus un singur argument prin care voià să dovedescă că Miron Costin n'a scris cartea De neamul Moldovenilor mai înainte sau în acelaş timp cu Poema polonă (1684), ci în urmă. Acest argument l-a scos din deosebirea de păreri asupra lui Istratie logofătul pe care o constată în Poema polonă şi în cartea De neamul Moldovenilor. In cea dintâi Miron Costin

afirmă că Istratie logofătul erà cel mai bun cronicar moldovean; în cealaltă el are despre dânsul o părere defavorabilă, socotindu-l, după spusele unor boieri şi în special ale lui Neculai Buhuş, ca începătorul basmului ocărîtor despre originea Moldovenilor, pe care îl reprodusese Simion dascălul. Din această deosebire de păreri Orăşanu conchide că:

1. Poema polonă şi cartea De neamul Moldovenilor n'au putut fi scrise în acelaş timp;

2. Poema polonă, în care opinia cronicarului despre Istratie logofătul erà întemeiată pe zvonuri vagi, a trebuit să precedeze cartea De neamul Moldovenilor, în care afirmaţiuni mai precise îl fac să retragă lui Istratie logofătul stima ce-i acordase;

3. Miron Costin *nu putuse primì aceste indicaţiuni ale boierilor şi ale lui Buhuş decât după întoarcerea sa în Moldova* pe timpul domniei lui Constantin Cantemir (1685-1691), când trebue aşezată scrierea cărţii De neamul Moldovenilor.

Cele două concluziuni din urmă sunt cu totul greşite. Adevărul stă tocmai dimpotrivă. Pe când în Poema polonă afirmarea lui Miron Costin despre Istratie logofătul este foarte clară şi categorică, în cartea De neamul Moldovenilor el are grijă să arate că nu-i cunoaşte letopiseţul şi că vorbeşte despre el după spusele unor boieri. Părerea întemeiată pe «zvonuri vagi» nu-i prin urmare aceea din Poema polonă, cum crede Orăşanu, ci aceea din cartea De neamul Moldovenilor, cum arată însuş cronicarul. Cea de a treia încheiere, că «Miron Costin nu putuse primì aceste indicaţiuni ale boierilor şi ale lui Buhuş decât după întoarcerea sa în Moldova», nu are nici un raport cu premisele dela cari porneşte. Este o simplă afirmare, care nu poate constituì un argument pentru datarea cărţii De neamul Moldovenilor decât cu condiţia de a fi dovedită. Şi dovada nu erà greu de făcut. Miron Costin citează pe acela dintre boieri dela care deţineà mai ales informaţiunea că scornitorul basmului despre originea Moldovenilor ar fi Istratie logofătul. Erà marele logofăt Nicolae Buhuş, arătat de cronicar ca răposat în momentul când el scrià. Pentru ca Orăşanu să fi fost în drept a afirmà că Miron Costin nu putuse primì informaţia dela Buhuş decât după întoarcerea sa din Polonia (1686), el ar fi trebuit să dovedească

mai întâi că fostul logofăt trăià încă în această vreme şi că mai înainte el nu i-ar fi putut-o comunică. Fără această dovadă, pe care Orăşanu n'a făcut-o, concluziunea lui nu erà decât o simplă ipoteză, emisă fără nici un fel de îndreptăţire, pe care a considerat-o apoi ca un fapt pozitiv, aducând-o ca argument pentru rezolvarea chestiunei în discuţie. Lucru stă în realitate cu totul altfel. Buhuş nu mai trăià pe vremea lui Constantin Cantemir, erà mort atunci de aproape 20 de ani. Informaţia despre Istratie logofătul el n'o putuse comunică lui Miron Costin decât înainte de 1667, data morţii sale, iar nu după 1686, cum credeà Orăşanu. Argumentele ascuţitului şi minuţiosului critic nu numai că nu susţin părerea lui, dar constituesc dimpotrivă cea mai puternică dovadă contra ei şi în favoarea părerii mele. Faptul că ele se invoacă şi mai departe, după ce fuseseră dezbătute pe larg în introducerea ediţiei mele (p. XLIV-XLVI), constitue pentru mine o adevărată enigmă.

Viu la argumentele aduse de d-l Iorga în Istoria literaturii române în sec. al XVIII-lea. Ele sunt în număr de unsprezece. Le voiu examina pe rând.

1. In cartea De neamul Moldovenilor «informaţia e mai bogată» decât în cele două scrieri polone, Poema şi Cronica; «între izvoare apar Dlugosz, Cario, Zamoyski etc.».

Dlugosz nu este citat în textul cel autentic al lui Miron Costin, ci în interpolări (p. 34_{41}). Dar, chiar dacă l-ar fi citat, faptul n'ar dovedì nimic, deoarece Miron îl cunoşteà încă dela începutul activităţii sale, arătându-l în 1675 în fruntea Letopiseţului ca izvor pentru istoria Moldovei (ed. V. A. Urechia, I, 431). Pe Cario şi Zamoyski nu i-a întrebuinţat direct niciodată, citându-i după Toppeltin, pe care îl cunoşteà iarăş înainte de 1675. De altfel pe Zamoyski nici n'ar fi avut cum să-l folosească, întru cât scrierea lui, utilizată de Toppeltin în manuscript, nu fusese încă tipărită (ediţia mea, p. 8_{2-6}). Informaţia nu este prin urmare mai bogată ca în celelalte scrieri. Miron Costin o împrumută, cum am arătat, pe deantregul din Toppeltin. Faptul acesta îl recunoaşte şi d-l Iorga spunând în recensia sa: «Interesantă e şi dovada că nu s'au întrebuinţat direct scriitorii antici, ci numai prin compilaţia sasului Laurenţiu Toppeltin».

2. «E scrisă în cumplite vremi», deci după 1683.

Afirmării că prin «cumplitele vremi», în cari e scrisă cartea De neamul Moldovenilor, trebue să se înțeleagă timpul de după 1683, îi opunem propria mărturisire a cronicarului, care spuneà la 1675 în predoslovia Letopisețului că tocmai din cauza «cumplitelor vremi» de atunci întrerupsese «începătura» Letopisețului dela Romani, cea pe care o urzise mai înainte. Argumentul poate fi deci invocat cu cel puțin tot atâta temei și în favoarea tezei mele.

3. «Autorul semnează «care am fost logofăt mare în Moldova» atunci când semnà ca «logofăt mare» prefața la Poema polonă».

Am arătat mai sus motivele pentru cari nu pot privì ca autentică titulatura cronicarului din cele două manuscripte.

4. Miron Costin «vorbește de conversațiile sale la Iași (nu «aici la Iași», Costin fiind în exiliul său administrativ dela Putna) «cu un episcop italian» «în casa noastră», care episcop italian nu e decât Vito Piluzio, plecat din Moldova pe la 1682 (cf. N. Iorga, Călători, ambasadori și misionari, p. 56, n. 5); dar aiurea zice «aici în orașul Iași».

Din împrejurarea că cronicarul vorbește despre conversațiile sale «în Iași», d-l Iorga scoate încheierea că ar fi scris pe când se aflà ca staroste de Putna. Cu toate acestea tot d-sa observă că aiurea autorul zice «aici în orașul Iași», ceeace contrazice acea încheiere, afară numai dacă nu cumva s'ar admite că această mică lucrare a fost începută la Focșani și terminată la Iași. De fapt nici expresia «în Iași» nu probează că cronicarul nu s'ar fi aflat acolo (el aveà casă nu numai în Iași, ci și la satul unde-și aveà așezarea), nici cealaltă: «aici în orașul Iași» nu constitue o dovadă că ar fi scris acolo, deși faptul e foarte probabil, întrucât ea se găsește în partea interpolată, și anume chiar în pasajul în care este vorba despre aducerea pietrii cu inscripția la Iași în domnia lui Constantin Duca. D-l Iorga identifică pe episcopul italian, despre care vorbește Miron, cu Vito Piluzio, și fiindcă acesta pleacă din Moldova la 1682, vede acì un argument în sprijinul părerii că De neamul Moldovenilor ar fi fost scrisă după această dată. Dar din felul cum cronicarul relatează acea convorbire nu rezultă numai decât că episcopul italian nu

s'ar mai fi aflat în Moldova în momentul când el scrià: «In casa noastră au fost această voroavă în Iaşi cu un episcop italian care, între alte voroave foarte pre voia gàndului mieu, mi-au zis cuvinte de aceste neamuri, zicând aşa» (p. 15). Să admitem însă că din acest pasaj ar reeşì în adevăr că episcopul italian nu mai erà în Moldova pe timpul când scrià cronicarul. Faptul acesta încă n'ar puteà constituì un argument pentru datare decât dacă s'ar stabilì cu certitudine că acel episcop nu este altul decât Piluzio. Identificarea admisă de d-l Iorga este însă o simplă ipoteză. Câtă vreme nu se va dovedi că între 1653—1674, când Miron Costin se aflà în ţară, n'a mai fost prin Iaşi niciun episcop italian cu care el să fi putut vorbì, şi că, chiar de vor mai fi fost şi alţii, convorbirea despre originea Moldovenilor n'a avut loc cu aceia ci cu Piluzio, ipoteza aceasta nu poate fi luată în considerare ca element de datare.

5. Miron Costin «menţionează călătoria în Maramureş: «cu urechile mele am auzit, trecând pe la Maramureş în solie la craiul leşesc Sobieţchi», pe care n'a putut-o face înainte de 1683, calea spre regele polon nefiind Maramureşul decât atunci când sau regele sau domnul nu s'ar fi aflat în ţara lor: regele ajunse la Cracovia în ziua de 23 Dechemvrie 1683 (Hurmuzaki, Supl. II^{3}, p. 145, No. LXXVI) şi Duca fu prins la Domneşti de Crăciun».

Eu am arătat în ediţia mea că pasajul despre solia lui Miron Costin la Sobieski prin Maramureş este interpolat de fiul cronicarului. Pentruca nici o îndoială să nu mai rămâe în această privinţă, pun faţă în faţă textul autentic şi cel interpolat:

«Cum şi Dragoş vodă mare năpaste îi este pre mărturia Maramoreşanilor, cu urechile mele am auzit să fie fost păstor, ce este ficior unui Bogdan vodă, născut în Maramorăş (p. 38_{1-3}).	«Cum şi Dragoş vodă mare năpaste îi este pre mărturia Maramorăşenilor să fie fost păstoriu, ce este ficior unui Bogdan vodă, născut în Maramorăş, *care spuneà tată nostru* să fie auzit cu urechile sale *trecând pre la Maramorăș în solie în sus la craiul leșesc la Sobieski*» (p. 38_{25-29}).

D-l Iorga crede totuş şi acum că textul arătat de mine ca interpolat este autentic. D-sa spune în recensie referindu-se tocmai la el: «Faptul că unele din pasagiile pe care ne sprijineam se întâlnesc în fraze pe care noul editor le crede interpolate, deoarece se vorbeşte în persoana a treia («părintele nostru») de scriitor, nu e o dovadă: copistul n'a făcut decât să treacă în persoana a treia ceeace originalul aveà în întâia, procedeu care nu e neobişnuit».

Am pus mai sus faţă în faţă textul original cu redacţiunea copistului. Simpla lor alăturare dovedeşte că acesta nu s'a mulţumit numai «să treacă în persoana a treia ceeace originalul aveà în întâia», ci a adăogat dela el lămurirea că Miron Costin făcuse călătoria prin Maramureş cu prilejul soliei la Sobieski. Dar chiar dacă interpolarea n'ar fi evidentă prin ea însăş, o dovedeşte filiaţia manuscriptelor, a cărei însemnătate pentru stabilirea interpolărilor am arătat-o mai sus. Din momentul ce nu Miron Costin este cel care vorbeşte despre solia sa, existenţa acesteia încetează de a mai fi un fapt indiscutabil. Afirmarea interpolatorului poate să fie exactă, dar poate să fie şi greşită. Câtă vreme există nesiguranţă în privinţa faptului însuş, argumentul, întemeiat pe presupunerea când a putut el să aibă loc, îşi pierde orice valoare. Să admitem însă că solia lui Miron Costin la Sobieski prin Maramureş a avut în adevăr loc. Ea n'ar puteà constitui un argument pentru datarea scrierii cronicarului decât dacă am cunoaşte exact timpul când s'a întâmplat. D-l Iorga crede că Miron Costin n'a putut-o face înainte de 1683, calea spre regele polon nefiind Maramureşul decât atunci când sau regele sau domnul nu s'ar fi aflat în ţara lor. Plecând dela acest fapt, pe care-l consideră ca deplin dovedit, d-sa scoate apoi încheierea că De neamul Moldovenilor a trebuit să fie scrisă numai către sfârşitul vieţii cronicarului. Dar afirmarea pe care întemeiază această concluziune, anume că solia nu putuse aveà loc înainte de 1683, este discutabilă. Eug. Barwiński a arătat că Miron Costin fusese în solie la hatmanul Sobieski de două ori, mai întâi în August 1673, trimis de Petriceicu, şi apoi către sfârşitul aceluiaş an, trimis de Dumitraşcu Cantacu-

zino[1]. Ştim pozitiv că cu prilejul soliei celei de a doua el trecuse prin Maramureş şi că întârziase chiar foarte mult pe acolo, fiindcă domnul Moldovei cere la 19 Ianuarie 1674 ştiri asupra lui dela craiul Ardealului[2]. Va să zică chiar dacă am admite împreună cu d-l Iorga că pasajul interpolat este autentic, el încă nu probează că De neamul Moldovenilor a fost scrisă după întoarcerea cronicarului din Polonia. Miron Costin, care fusese în 1673 prin Maramureş, puteà foarte bine să vorbească în anul următor, când îşi redactează scrierea, despre trecerea lui pe acolo în solie la Sobieski şi despre mărturia Maramureşenilor privitoare la originea lui Dragoş vodă.

6. «Vorbind despre tributul ce Polonii şi Ruşii plătiau Tătarilor (spune): «*luà* Tătarii de Crâm dela Mosc şi dela Leşi», când războiul Muscalilor cu Turcii începù în 1684 (cf. şi «luà» daruri Tătarii dela Mosc şi Leşi, pentru a nu-i prăda»).

Intrebuinţarea imperfectului ar puteà servì ca indicaţiune asupra timpului când cronicarul scrià numai în cazul când darurile, pe cari Polonii şi Ruşii le dau Tătarilor, ar fi avut un caracter permanent, ceeace rămâne de ştiut. Să nu se uite apoi că dacă războiul cu Ruşii începe, cum observă d-l Iorga, în 1684, cel cu Polonii isbucnise încă din 1672. Peste doi ani, când Miron Costin scrià cartea De neamul Moldovenilor, el ar fi putut vorbì despre trimiterea unor asemenea daruri, admiţând că ele erau anuale şi regulate, ca despre un fapt întâmplat în trecut.

7. «Se pomenesc succesele militare ale creştinilor, cari nu sunt anterioare anului 1683: «Neînfrânţi din firea lor, nici din tocmeala oştilor sale, care le vedem acum la Nemţi... Leşii şi Muscalii de ar slobozì toată oastea odată, nici un războiu n'ar luà, ci toate le-ar pierde».

Asupra felului de luptă al Leşilor şi Muscalilor, cronicarul face o apreciere prea generală ca să poată servì ca argument pentru timpul când scrie. Rămâne tăria oştilor nemţeşti. D-l Iorga crede că Miron Costin s'ar referì la succesele lor din anul 1683 şi cei următori. Se ştie însă că cronicarul a făcut parte din oastea lui Dabija-vodă în campania din

[1] Dr. Eugenius Barwiński, Mironis Costini Chronicon terrae Moldavicae ab Aarone principe, Bucureşti 1912, p. XIII.

[2] Scrisoarea în copie fotografică se află la Academia Română.

1664, când Nemţii au câştigat strălucita victorie dela St. Gotthard. El puteà deci tot aşa de bine în 1674, ca şi după 1686, să vorbească despre tăria şi tocmeala oştilor nemţeşti.

8. «Işi aminteşte o călătorie a sa în Podolia pe la «Vcioraşnoe» peste Nipru, călătorie făcută de sigur pe vremea exilului din 1684-87».

Când se ştie că Miron Costin şi-a făcut studiile în Polonia şi că într'un singur an (1673) a fost trimis acolo în solie de două ori, nu văd ce ar puteà îndreptăţì afirmarea că numai în anii 1684-87 ar fi avut loc călătoria. Precizarea pe care o face d-l Iorga ar constituì în adevăr un element sigur de datare, dacă ar fi dovedită. Aşa cum se prezintă însă, este o simplă ipoteză, sprijinită chiar de faptul pe care voeşte să-l stabilească. Ca să poată cineva afirmà că mergerea cronicarului pe la Vcioraşnoe, de care el vorbeşte în cartea De neamul Moldovenilor, a avut loc în anii 1684-87, trebue în mod prealabil să admită că această scriere a fost alcătuită după 1687. Şi tocmai aceasta trebue dovedit.

9. «Dragomanul Panaiotachi «răposatul» a murit la 1672».

Faptul că Panaiotachi erà mort pe timpul când cronicarul scrià De neamul Moldovenilor nu sprijineşte mai puţin teza că el ar fi alcătuit-o în 1674, decât pe aceea că ar fi scris-o după 1686. Din această cauză d-l Iorga revine în recensie asupra acestui argument cu o nouă accentuare: «De Panaiotachi Nikusios († 2 Octomvrie 1673) nu se puteà spune decât mult după moarte: «vestit pe vremea lui la împărăţie».

Dacă poate fi exact că numai mult timp după ce Nikusios murise s'ar fi spus despre el «vestit pe vremea lui la împărăţie», cutoatecă expresia «pe vremea lui» ar puteà aveà şi sensul de «cât a trăit», «cât a fost în viaţă», nu este mai puţin adevărat că epitetul de «răposatul» se dă cuiva numai scurt timp după moarte. Chestiunea dacă Miron Costin scrià după un an ori după 15 dela moartea fostului dragoman nu poate fi rezolvată pe temeiul unor expresii atât de puţin precise.

10. «Se spune că o piatră a fost adusă la domnia lui Duca vodă, care trebuie să fie ultima, dacă nu vrea cineva să puie redacţia cărţii între 1672 şi 1679».

Presupunând că pasajul din ediţia Kogălniceanu, în care

se vorbeşte de domnia Ducăi vodă, ar fi autentic, observ că nimic nu ne sileşte să admitem că domnia lui Duca, în care inscripţia a fost adusă la Iaşi, trebuie să fie ultima (1678-1683); ea poate tot aşa de bine să fie prima (1666) ori a doua (1669-1672). Ca să fim îndreptăţiţi a afirmà că ar puteà fi şi ultima (nu că este), ar trebuì să fim siguri că cronicarul scrià *după* această domnie, adică să admitem ca dovedit tocmai ceeace vrem să dovedim. Discuţia este însă zadarnică. Inscripţia a fost adusă, cum am arătat, nu sub Gheorghe Duca, ci sub fiul său Constantin, la 1703.

11. «In fine, că erà autorul în Moldova dovedesc fraze ca acestea: «Aici pe la noi ce erni sânt... Vara năduşeli nu sânt ca aici la noi, ci călduri cuvioase, puţin primăvara, cum este la noi la Mai, la Iunie».

Faptul, arătat şi de mine (p. XLI), că lucrarea a fost scrisă în Moldova, nu constitue niciun fel de indicaţiune dacă autorul a redactat-o în 1674—75 ori după 1686.

Acestea sunt argumentele aduse de d-l Iorga în Istoria literaturii române (II, p. 594, n. 1) şi invocate acum în susţinerea părerii că Miron Costin a scris cartea De neamul Moldovenilor după întoarcerea sa din Polonia. Nici unul din ele nu sprijineşte în chip lămurit teza în favoarea căreia sunt aduse, şi nici nu contrazice pe aceea susţinută de mine. Identificarea «cărţii dintâi» cu «începătura» Letopiseţului dela Romani, aşa cum am propus eu, se impune deci ca soluţiunea care întruneşte cea mai mare probabilitate.

D-l Iorga îşi încheie recensia cu următoarele observări de detaliu: «pavăţă pentru *pavăză* la p. 7 şi aiurea mi se pare dubios. Cavaţie=Covacciocius e Kovacsöcsy (unul, Wolfgang, cancelariu ardelean în epoca lui Mihai Viteazul). La p. 47 nu poate fi «Turcii, de pre locul lor Turhistan, de pre capul lor cel dintâi: Osmangic, Otoman, Osmanlâi» (Osmangic ar fi *un loc;* Otoman n'a fost niciodată numele lui Osman), ci, ca în alte ediţii: Turcii etc., Osmangii, Otomani, Osmanlâi». La p. 51 «Agghel» nu trebuie cetit: Anghel»?

Pavăţă nu numai că nu e o formă dubioasă, dar, după cât ştiu, e forma cea mai des întrebuinţată în textele vechi (vezi Cronica lui Moxa şi Lexiconul slavo-românesc al lui

Mardarie Cozianul). Identificarea lui Cavaţie cu Kovacsöcsy rămâne tot ipotetică, ca şi aceia propusă de mine (Kovachich, Kovačić), câtă vreme nu se ştie cine a fost acest scriitor şi nu i se cunoaşte scrierea citată de Toppeltin. Recunosc că lectura din ediţiile anterioare relativă la numele Turcilor este mai clară decât aceea din ediţia mea; cum însă ea nu se găseşte în tradiţie, ci este, cum presupun, o emendaţie a lui Kogălniceanu, nu m'am crezut în drept s'o primesc, păstrând lectura din manuscripte. Agghel nu trebue citit Anghel ci A. (=Aulus) Gellius (Agellius), cum am arătat la indice, p. 56.

Preţul Lei 1,25

ANTICARIAT
23
6023/24 VI 87